

SAMUII VULCAN – PERSONALITATE COAGULANTĂ A ILUMINISMULUI ROMÂNESC DIN PĂRȚILE VESTICE

Mircea POPA¹

mircea_al_popa@yahoo.com

ABSTRACT: „Samuil Vulcan” High School from Romania, founded in 1828 by Samuil Vulcan, has celebrated this year, one hundred and ninety years since it was set up. The high school had a major role in cultural and educational life, numerous high-ranking personalities of cultural and scientific life of our country graduated from this high school.

On this occasion, we wanted to evoke the role of enlightener scholar of his founder Bishop Samuil Vulcan, a man of the Greco-Catholic Church, of Romanian education and of national culture, a worthy representative of the enlightenment in the western area of the country.

The merits of the great patron and pioneer in several fields are revealed by his role as a founder in the field of national education, as the author of religious, philological, historical and medical works, as a translator and orator, a church hierarch. As most of his writings remain in the manuscript, our work has the merit of drawing attention to its extremely important contributions to the development of national culture and literature.

KEYWORDS: Enlightenment, school, patriotic education, history, medicine.

Născut în 1758 în satul Veza de lângă Blaj, cu studii la Blaj, la Viena și Liiov, Samuil Vulcan ajunge din 1806 episcop al Oradiei, calitate în care va sluji până la 1839. A fost, după Darabant, cel mai luminat conducător al acestei eparhii, contribuind prin deciziile luate de el la progresul general al culturii românești. Una dintre primele măsuri a fost introducerea în eparhia sa a alfabetului latin în locul celui chirilic, în urma unei propuneri a lui Ioan Corneli din 1807; a încercat apoi înființarea unei tipografii la

¹ Prof. univ. dr. la Universitatea „1 Decembrie”, Alba Iulia; membru titular al Filialei CRIFST Cluj-Napoca. Studiul este realizat sărbătoririi a 190 de ani de la înființarea Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș, cel de al doilea liceu cu predare în limba română din Transilvania.

Oradea, dar nereușind, l-a încurajat în acest sens pe Al. Gavra de la Arad să porceadă la întemeierea unei „Societăți bibliograficești” prin intermediul căreia să dea la tipar operele învățaților Blajului, în special *Cronica* lui Șincai, pe care el însuși o dăduse la copiat². A mai dispus traducerea în latină a cronicii lui Nicolae Costin și s-a preocupat de aducerea la Oradea a mai multor manuscrise și cărți despre istoria românilor, în care scop a întocmit și lista lucrărilor privitoare la români și istoria Transilvaniei, listă care se păstrează și astăzi într-unul din manuscrise³, scriind el însuși, se pare, o istorie a neamului românesc în care insistă asupra romanității noastre⁴. A achiziționat lucrări de Ioan Săcădate, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, a dispus traducerea în românește a unor importante lucrări ale iluminismului european de către Iosif Pașca din Pericei⁵, lucrări pe care le-a plătit din banii săi, cum de asemenea l-a ajutat pe Paul Vlasici la tipărirea *Antropologiei* (Buda, 1830). Dar cea mai mare realizare a sa a fost deschiderea în 1828, a liceului din Beiuș, o adevărată mană cerească pentru fiii țăranilor de aici. Prin bunele lui legături cu Viena (una din arhiducese a petrecut o vreme la curtea sa în timpul războaielor napoleoniene, din 1808–1809, apoi înzestrarea pe bani proprii a unor contingente militare în timp de război) a încercat să-i ajute pe neuniți în lupta lor pentru obținerea de episcopi neuniți. Pentru fidelitatea sa față de împărat, a obținut alipirea la scaunul Oradiei a încă 72 de sate greco-catolice românești, rupte din episcopia Muncaciului, pentru care luptase anterior pentru a fi trecute sub o nouă jurisdicție, cea de Baia Mare, episcopie unită care n-a fost aprobată. Cu ocazia acestui eveniment, el publică broșura intitulată *Cartea prealuminatului episcop greco-catolic al Oradiei Mari...*, la tipografia Tichy din Oradea în 1824⁶, în care vorbește de „sporirea vredniciei în

² Ioan Ardelean, *Samuil Vulcan și frații neuniți*, în “Unirea”, XI, 1901, nr.32, p.262.

³ Mircea Popa, *Un iluminist transilvănean de pe meleagurile sălăjene: Iosif Pașca din Pericei*, în “Acta muzei Porolisensis” II, 1978, p.325–338.

⁴ Florian Dudaș, *Români din Oradea în epoca luminilor*, Oradea, 1996, p.92.

⁵ Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj Napoca, ms. lat. 338, intitulat *Historiographi Transilvaniae*. Este o lungă listă de cărți și autori care vorbesc despre trecutul nostru, cum ar fi: Michael Agnetter, J. Albrichius, Apátzai Csere János, Antonius Bartalis, J. Bethlen, T.Boroș, Petru Bod, Th. Bomel, Daniel Cornides, Martin Czigleri, Mathias Bartsai, Paul Benkner, J. Bernkö, J. Csatar, Nagy Cserey, J. Decius, St. Dobai, Paul Ember, Martin Felmer, J. Filstich, Fr. Forgats, V. Frank, A. Pautsch, G. Haner, D. Cantemir, Cselar Martinus, D. Frölichius etc.

⁶ B.A.R., filiala Cluj Napoca, CRV 676, *Cartea prealuminatului episcop greco-catolic al Oradiei Mari, Samuil Vulcan, cătră clerul și poporul celor șeptzeci și două de parohii*,

religie, ca nația noastră mai mare lumină să dobândească”, îndemnând ca „voi să moșteniți o știință de ajuns împreună cu năravuri bune”, (deoarece) „Veacul nostru care din zi în zi sporește în toată plasa de științe” încă vă îndeamnă neîncetat a purcede într-nsele”. Cu acest prilej îi numește pe preoți „doftori sufletești” și le cere mai multă muncă pe ogorul muncii pe tărâm școlar, deoarece “creșterea cea mai bună a tinerimii e fundamentul fericirii omenești”

La această „bună creștere a tinerimii” s-a gândit episcopul bihorean când a înaintat către Curtea vieneză suplica lui legată de înființarea școlilor românești de la Beiuș. Avea în față exemplul Blajului, care, de la 1754, de când a fost aprobată cererea de întemeiere a învățământului național românesc, s-a putut crea aici un cerc de învățați, în paralel cu instruirea atâtor dascăli și preoți pentru trebuințele satelor românești și ridicarea lor din punct de vedere cultural și economic. Fără „luminarea” norodului nu se putea concepe niciun fel de progres al vieții românești sub toate aspectele, rămânerea în urmă în acest sector atârând ca o piatră de moară de gâtul frunțașilor neamului și ai clerului nostru instruit. Samuil Vulcan a înțeles ca nimeni altul acest scump deziderat al timpului și a început demersurile sale pe lângă împărat, arătând marea lipsă pentru românii din vest a unei școli potrivite, deoarece școlile Blajului erau departe și neândestulătoare pentru copiii preoților care năzuiau a ieși din starea de iobăgie și de țărănie. Ținuturile bihorene, cele bănățene și cele ale Sătmăruului sufereau enorm de mult din lipsa unor școli adecvate, iar lipsurile din învățământ constatate de către inspectorii școlari și consemnate în rapoarte oficiale vorbeau de la sine despre aceste nevoi. Această cerință a fost fixată ca unul din obiectivele de seamă ale noii episcopii greco-catolice orădene înființate la 1777 prin străduințele episcopului latin Meletie Covaci. Primul episcop unit este Moise Dragoș (1777–1787), care obținuse domeniul Beiușului pe seama episcopiei, ceea ce înseamnă că exista deja o bază materială asigurată. I-a succedat în funcție Ignatie Darabant (1787–1806), episcop luminat, prieten și sprijinitor al celor trei importanți învățați de la Blaj, care-i călcau periodic pragul și care erau adăpostiți și sprijiniți în lupta lor cu capriciile episcopului Bob, oferindu-le cele mai bune condiții să scrie și să se manifeste. Tot lui i se datorează aprobarea pentru deschiderea Seminarului Unit din Oradea în 1872, dar cu limba de predare latină și tot aici a obținut înființarea la

care în XX septembrie 1824 de Eparchia Muncaciului s-au despreunat și eparhiei sale s-au adaus. În Oradea Mare, cu Typariu lui Ioan Tichy, 1824; B.R.V., III, p.445.

1784 a Școalei normale unite, prin care s-a făcut un mic pas înainte pentru satisfacerea mării cereri de învățători, eforturile sale fiind conjugate cu acelea ale lui Simion Maghiar, „directorul școalelor românești”, care a pus și el umărul la îmbunătățirea soartei clerului și a dascălimii. Când a obținut investitura de episcop, la 1806, Samuil Vulcan s-a pus în fruntea acestor eforturi pentru progresul nației, știind să se facă util și iubit de credincioși, admirat și prețuit de prietenii săi învățați din Blaj, mai ales prin rolul pe care îl avea în conducerea tipătiturilor românești de către Tipografia de la Buda. El a continuat politica de susținere a elitei cărturărești de la Blaj, pe care o cunoscuse de aproape, atît din perioada studiilor sale la Viena, Agria și Liov, cât și prin faptul că a îndeplinit o vreme funcția de prefect de studii la Seminarul blăjean, canonic și vicar episcopesc. Adus la Oradea de către Moise Dragoș, el s-a familiarizat repede cu munca de echipă, strângând în jurul său o serie de învățați iubitori de carte și preocupați de nevoile neamului, căci tot de aici redactorii Supplexului primiseră un ajutor de seamă pentru realizarea aceluia op care să atragă atenția asupra nevoilor și obiectivelor celor mai de seamă care stăteau în fața poporului românesc. A îngrijit și elaborat numeroase cărți, care își propuneau să schimbe mentalitatea țaranului cu privire la munca sa și la modul său de viață, din punct de vedere economic și medical, al cunoașterii originii și istoriei neamului, al proiectelor nutrite pe seama sa. Operația de schimbare a mentalității trebuia pornită de la învățătura de carte, de la educația primită în decurs de mai mulți ani, când se formează și se pregătesc pentru viață viitoarele generații. De unde insistența sa pentru aprobarea unui locaș de învățământ stabil și a unui centru formativ în stilul Blajului. Ochii săi s-au oprit asupra orașelului Beiuș, localitate mai puțin expusă onservărilor și controlului oficial ca la Oradea, unde se afla reședința episcopală, și unde interesele divergente ale mai multor etnii și religii erau mai ascuțite. Plasarea lui într-o zonă cu populație pur românească, ca și lipsa altor tentații și preocupări din partea tinerilor decât cele strict școlare, a tras greu în cumpănă, după modelul deja ilustru al Blajului. Ca atare, Samuil Vulcan începe încă din 1826 construcția unei clădiri noi în chiar centrul orașelului care domină frumoasa vale a Crișului Negru, depunând în același timp eforturi pentru aprobarea deschiderii acestui nou locaș de învățământ destinate nației românești din zonă. În sfârșit, la începutul anului 1828, el putu să anunțe public aprobarea mult dorită, aducând laudă proniei cerești și slăvitului împărat, căruia, se pare, că în tinerețea lui vieneză, i-a dat și lecții de

învățare a limbii române. Adresându-se publicului românesc, el își începea anunțul de biruință, enumerând factorii circumstanțiali decizionali: „Cu ajutorul lui Dumnezeu și cu Preaînaltă îngăduință a Prea Înaltului Împărat care acum stăpânește, l-am și săvârșit deschizând cu mare cheltuială în episcopescul oraș Beiuș, școale spre a cărora săvârșire și nesmuntită statornicie am hotărât și am așezat până la o sută șazeci mii de forinți”. Urma apoi partea cea mai importantă a motivației: „Cunoscând și eu folosul și fericirea cea mare care vine neamului sau nației mele din școale și din învățături, toată grija și strădanisa mea întri aceasta o am pus, ca în părțile acestea unde pentru lipsa șoarelor sistematice poporul la nici o procopsire nu a putut păși, mai ales pentru că la școalele celea înpărătești, precum sunt la Oradea, depărtat fiind și ținerea pruncilor la învățătură cu mare cheltuială și greutate vine la părinți (...). Spre ce folos este omului învășătura și din aceale bunuri care în sufletul omului învățat din lumina-rea minții izvorăsc, se poate cunoaște căci învățătura dezrădăcinează din inima omului credința cea deșartă și cu duhul înțelepciunii povățuindu-se întru toate întâmplările vieții sale se ști ajutora și ferici (...) Noi vedem că toate națiile care se țin mai luminate numai prin purtarea pruncilor la școală au scăpat de sălbăticie și de întunerecul neștiijșteu (...). Pentru aceia ca și neamul românesc mai curând să poată simți dulceața care din învățături izvorăște, de care toate neamurile luminate sunt îmbogățite de lipsă iaste ca din puterile și cu toatp râvna să-i deie pruncii la învășătură (...) Dați-vă pruncii la școală și arătați și la alte neamuri cum Preaînălțata milă părintească a Prealuminatului Stăpânitorului împăratului nostru și a altora lucrători de bine spre ușorarea statului și lumina-rea noastră îndreptată grijă, nu fără folos s-a făcut. Fiți bineveniți!”

Îndemnul acesta, redactat după un tipar iluminist sui-genris are patos și căldură, fiind scris cu dragoste și cu înțelepciune. El a fost urmat nu peste multă vreme de o *Carte de dojană*, prin care se adresa bprbașilor nației să nu neglijeze a-și trimite fii spre școală, deoarece numai așa vor putea înainta. Era un fel de apel către popor, căruia îi aducea aminte îndatoririle sale în domeniul „luminării!”. Scris în 1832, el atrăgea atenția că din numărul de 25 elevi care au urmat cursurile liceului în anul școlar 1828/29 numai zece elevi erau români, deși acest lăcaș de încălământ i-a avut în vedere în primul rând pe ei. Dojana sa are teme și de aceea o și face publică, deoarece, afirmă el, „Eram încredințat cum că supușii noștri de bucurie primind această facere de bine, trimițând pruncii lor la acele școale vor

întrebuința acest îndemn prilej spre iscusirea pruncilor lor și așa sieși mare folos, iară nouă, văzând că nunăvoînța și strădania noastră aduce rod, bucurie ne vom câștiga, Însă cu durere vedem cum că această încredințare nu se împlinește, foarte puțini prunci din dominiumul nostru aflându-se în acele școli.”

El a destinat această carte de dojană spre a fi citită în biserică la sărbători, astfel încât oameni luminați să ia aminte de oportunitatea care li se ivește și să n-o neglijeze, căci învățătura e mama tuturor înfăptuirilor unui neam, iar acest lucru trebuie mai bine explicat de preoții care vor citi respectivul act, în așa fel ca ei să fie convinși că fac un gest de mare nevoie socială. Ei nu trebuie să scape din vedere că înlesnirile aduse de școale sunt mari, iar cheltuielile cu învățătura nutrebuie să-i sperie, deiarece la școlile din Beiuș dispun de tot felul de înlesniri, iar spesele pentru școlarizare aproape că nu există: „pentru că în Beiuș mai lesne și mai ieftin se află cvartir- sălaş pentru pruncii care umblă la școală, pentru costul lor puțin sau nimica se va pofti, fiindcă de acasă, aproape fiind, se poate lor purta de mâncare, așijderea și hainele cele albe de acasp se pot spăla, afară de aceea pot umbla în vestminte ca și acasă, după cum e portul lor.”

Insistența pe acest tip de amănunte nu e lipsită de sens, deoarece, greutatea vieții intrau în calcul pentru fiecare țăran, care se gândea de zece ori înainte de a lua o hotărâre. Se poate deduce de aici că episcopul a avut în vedere mai ales masa țărănească atunci când a întemeiat liceul din Beiuș, dorind ca acolo, în zonă, să se formeze o pătură de oameni luminați care să aducă celor de acolo bunefacerile civilizației. În acest scop un interes aparte a purtat întemeietorul liceului pentru întărirea corpului profesoral și dotarea lui cu elemente de bună calitate. Astfel, el reușește să aducă la Beiuș oameni instruiți, cu preocupări cărțurărești, cum ar fi Ioan Erdeli, pe care-l cheamă de la Blaj, apoi pe Theodor Aaron de Bistra, și el provenind dintr-un neam orugar din Țara Românească, autor al uneri scrieri polemice în care apăra punctul de vedere al lui Petru Maior în fața unor clevetitori. Următorul venit este Grigore Kovary sau Choreanul (1796–1870) și el autor de scrieri istorice și filologice, căruia i se adaugă și Theodor Koary-Choreanul (1819–1859), care ne-a lăsat în manuscris un Dicționar mitologic și mitografic, neăublicat nici până astăzi. Printre cei care predau chiar și temporar la Beiuș se numără Alexandru Molnar, Gh. Moldovai, Petre Mihuțiu, Sigismund Pop (ulterior deputat și director al ziarului „Amicul poporului”), Al Roman, iscusit publicist și om de

carte, inițiator al mișcării lepturiștilor orădeni, devenit ulterior membru al Academiei Române, Ioan Silaghi-Sălăgeanul, aflat pe o listă de nume alcătuită de Mihai Eminescu, Paul Vela-Ventrariul, poet și autor al unui dicționar de personalități romane, Gheorghe Marchușiu, ajuns protopop la Carei, tată al cunoscutei scriitoare Otilia Marchiș-Cozmuța, Ioan Buteanu, Vasile Dumbravă, Teodor Bulc, autor de cărți de călătorie în Grecia și Italia, Vasile Ștefănuță, Constantin Pavel etc. În jurul liceului gravitează și poetul iluminist Dimitrie Meciuc, administrator episcopesc, îndrăgostit de peisajul și clima de la Stâna de Vale, autor al poemei în versuri Poema Munților Beiușului (1816), asmirabil traducător din Ovidiu, care ne-a lăsat o zestre literară de mare preț, semnalând pentru întâia oară obiceiurile cu totul aparte ale moșilor din Munții Apuseni, cu târgul de dat de la Călineasa și cu târgul de fete de la Găina.

Rolul liceului beiușean în viața social-cultural-politică a românilor din părțile bihorene, a celor din părțile sătmărene și arădane a fost unul esențial. Acest liceu a adus mari servicii neamului românesc, prin crearea celei dintâi mișcări literare din Bihor, cea a lepturiștilor, elevi bihoreni care scot primele almanahuri și culegeri de poezii (Versuinți români), care redactează primele ziare și reviste, devenind promotorii unui avânt cultural cu totul remarcabil prin care au pregătit ecloziunea „Familiei!”. Scrisul lui Francisc Hossu-Longin, cel al lui Gheorghe Marchișiu („Aurora română” de la Carei-Budapesta), Iosif Vulcan (revistele umoristice apoi „Familia”), Ioan Ardeleanu („Vulturul”), Iosif Popfiu („Amvonul”, „Sionul românesc”), Miron Pompiliu sau Ioniță Bădescu, Maria și Lucreția Suciuc (cu „Foaia ilustrată”) Al. Roman (cu „Concordia” și „Federațiunea”) etc. se formează în această atmosferă emulativă din Beiuș și Oradea, care ne dă și prima generație de luptători pe tărâm politic și a primilor parlamentari în Camera din Budapesta, chiar dacă la început ei vor milita pentru o împăcare temeinică pe principii de egală îndreptățire. Chiar anumite comune mai răsărite din jurul Beiușului, precum Ucuriș sau Tinca, dispun de grupuri de intelectuali cu vederi înaintate, iar climatul românesc pe care îl creează influențează pozitiv întreaga mișcare politico-culturală pe termen lung. În ciuda unor atacuri maghiare la adresa liceului, precum cel din 1888, când s-a cerut închiderea lui pe motiv că pe clădirea liceului s-a arborat tricolorul românesc, sau cel din 1893, liceul beiușean a rămas o vajnică citadelă de românism și cultură națională militantă. Creația lui Samuil Vulcan a rezistat tuturor atacurilor firibunde ale dușmanilor culturii și limbii române,

îndeplinind timp de un veac de existență un rol major în viața poporului român și transformând Beiușul într-un Blaj al Bihorului.

Reîntorcându-ne la viața și activitatea lui Samuil Vulcan este necesar să observăm că una din preocupările cărora le-a acordat o mare atenție a fost aceea cu privire la nivelul de sănătate al populației. Luând act de puținătatea medicilor, de faptul că o serie de cunoștințe medicale pătrund greu în popor, Samuil Vulcan și-a asumat sarcina ingrată a popularizatorului de cunoștințe medicale. Astfel el a publicat în 1823 la Oradea lucrarea *Despre vărsatul de vacă*, în care recomanda populației folosirea vaccinului împotriva acestei boli ce făcea atunci numeroase victime, mai ales în rândul copiilor⁷. Metoda fusese descoperită de doctorul Anghel Jenner la anul 1725. S. Vulcan dovedește o aplecare atentă spre informarea publicului larg cu noile metode și tratamente terapeutice în domeniul medical, deoarece între manuscrisele sale se află și acela intitulat *Învățătura derăgătorilor pentru doftorii ținuturilor a țărilor Galiției și Londomeriei* (ms. 561). Tot în acest manuscris se mai află alte mici texte ca: *Despre mijloace de a-și păzi sănătatea*, *Învățături asupra boscoanelor superstițiilor*, *Învățătură năravului pentru țărani*, *Din istoria grecilor*, *Însemnări din istoria Americii*, *Despre iubirea și dragostea către aproapele nostru*, *Cuvânt despre datorii argaților*, *Tâlcuirea cuvintelor „Fericți cei curați în domnul că aceia vor vedea pe Dumnezeu”*, A patra conține *Despre îndestulare*, *Despre mijloacele de a-și păzi sănătatea*, *Despre creșterea copiilor*, *Învățătură creștinească despre năravuri*, A cincea conține: *Împotriva beției*, *Cuvânt despre paza între căsătoriți*, *Cuvânt despre paguba ce o trag după sine legiuirile*, *Cuvânt despre săteni când arseră unii săteni casa și vlaşurile*, *Învățătură despre datoria de a ierta păcatele d'aproapelui său sau despre împăciuire*, *Despre ebrietate etc.*

Primul demers al cărții sale este prin urmare cel medical, cartea sa având un caracter curativ și preventiv cert, prin capitole despre **boale** și tratarea lor, cum ar fi: *„Pricini care îngreunează betesugurile. Dieta în betesugurile cele iuți*, *Despre oarecariva întâmplări care poftesc ajutorul grabnic*. *Despre leșinături*, *cugeri de sânge*, *stropeli*, *nădușeli* *Despre mijloacele de a întâmpina farmaceutică”*

Cea de-a doua intenție este morală și religioasă, combătând beția, lenea, neglijența, cu trimitere la lucrările unor învățați străini, cunoscuți în domeniu. Așa de pildă, în lucrarea despre America găsim citate numele

⁷ B.A.R. filiala Cluj Napoca, ms.rom. 561.

lui Paw, Buffon, Rousseau, Columb, în cea despre Grecia se prezintă fapte din istoria grecilor de la începuturi până la vremea lui Licurg etc., în timp ce într-o altă lucrare intitulată *Omul moral*, aflată în același manuscris, sunt citați Epicur și Seneca.

Dar cea mai importantă scriere medicală tradusă și vulgarizată de Samuil Vulcan este: *Sfat poporului sau despre vindecarea morburilor poporului de la țară*⁸, care este o traducere după lucrarea medicului elvețian Simon Andrè Tissot, *Avis au peuple sur sa santé*, apărută mai întâi la Lausanne în 1761 și care cunoaște în cinci ani douăzeci de ediții, în cele mai diverse limbi: franceză, germană, engleză, italiană, suedeză, flamandă, și chiar și în maghiară (o ediție apărută la Carei în traducerea lui Nagy Tornyai Marikonzi Marton). Identificarea a fost făcută cu ani în urmă de profesorul Iosif Pervain⁹, fără ca să poată preciza ce ediție a utilizat traducătorul. Probabil că s-a folosit de o ediție franceză, procurată de la Lemberg, pe care o traduce într-ani 1800–1806, deoarece textul este foarte apropiat de original. La îndemână i-au stat și unele ediții germane, deoarece, așa cum se poate vedea din catalogul bibliotecii lui Ioan Cornelli (alcătuit în 1848 de către Ioan Alexi), canonicul orădean avea în biblioteca sa patru cărți de Tissot dintre care și o *Medicinis halfbüchen*¹⁰. Cartea lui Tissot este un mic manual de medicină practică, vizând întreg spectrul de boli interne și externe (aprinderea pieptului, junghiurile din coaste, durerea grumazului, guturaiul, durerea dinților, guta, amețeala, insolația, turbarea, vărsatul, frigurile, înecul, „roșeața”, diareea sau „urđinarea”, râia, bolile de femei, arsuri, rane, curgeri de sânge, stropșeli, nădușeli etc.). Lucrarea este însoțită de sfaturi practice (Învățătura leacurilor) și de recomandări de tratamente cu ceaiuri, drept pentru care autorul indică o listă lungă de plante medicinale, una dintre primele de acest fel din literatura română, numele acestora fiind date în latină, germană și română.

În germană lista se intitulează *Verzeichniss der in Siebenburgen wildwachenden Officialen Pflanzen*, între plante numărându-se: acrișorul, carpinul, hreanul, cucuta, suflețelul, clopoțelul, alunul, păducelul, limba câinelui,

⁸ B.A.R. filala Cluj Napoca, ms. rom. 470.

⁹ Iosif Pervain, *Simon Andre Tissot și Samuil Vulcan*, în “Tribuna”, XVI, 1974, nr.8 și 9.

¹⁰ Daniel Stelaru [Constantin Mălinaș], *Cărți din biblioteca iluministului Ioan Corneli existente în colecții din Oradea*, în “Crisia”, 1982, p.471–479; Constantin Mălinaș, *Pe urmele vechilor biblioteci – biblioteca iluministului Ioan Corneli (1762–1848)*, în „Biblioteca”, 1985, nr.1–2, p.55–56; Ibidem, *Reconstituirea bibliotecii cărturarului iluminist Ioan Corneli de la Oradea*, în “Crisia”, 1988, p.184–198.

coada calului, frunza voinicului, buruiană de negei, huma pământului, urzica moartă, creasta cocoșului, bășina calului, mușețel, trifoi amar, coaiele popii, petringel, mărar, iarba grasă, măcieș, pir, coada vacii, vâsc, etc. Multe dintre ele se găsesc și în lista de plante dată de Ioan Molnar Piuariu, în lucrarea sa *Vorterbuchlein Deutsch und Wallachisches*, apărută la Sibiu în 1822, și nu este exclus ca numirea lor să fi fost luată de acolo¹¹. Cartea stăruie într-un fel de preambul *Despre „oarecari pricini a beteșugurilor țăranilor”*¹², enumerând următoarele motive: 1) lucrul îndelungat peste măsură; 2) „neaverea de ajuns a mâncării”; 3) „odihna într-un loc friguros”; 4) apa rece; 5) nestatornicia vremii; 6) ploaia rece; 7) obiceiul de a ținea gunoiul tocmai sub fereastră; 8) apropierea de baltă; 9) „negrija de a-și aera casa”; 10) beția; 11) rănirea netratată etc. *Tratatul despre vindecarea morburilor poporului de la țară*, cum i se mai spune acestei lucrări, dobândește o semnificație aparte în contextul operelor scriitorului iluminist, dacă ne gândim că Vulcan a desfășurat în epocă o adevărată strategie în favoarea omului simplu, a țăranului, care, înainte de a fi sănătos, din punct de vedere moral, trebuia să fie sănătos fizic. Vulcan știa bine că una din armele cu care putem lupta cel mai bine împotriva opresorilor noștri era numărul, puterea și forța poporului de la țară. Din acest punct de vedere el se interesează adeseori de problemele demografice ale populației românești, ale „împoporării” țării, atrăgând atenția asupra emigrației: „Ieșirea este de două feluri: au ies oamenii din țară ca în țări străine să fie în slujba cătânească ..., au ies ca în osebite staturi; să cerce noroc, la care în țara sa nu a putut ajunge”. El vorbește astfel pentru întâia oară de exil la noi, dar și de stabilirea în alte țări cu scopul de a face comerț. În *Introducerea*¹³ lucrării, el spune: „Cum se scade numărul locuitorilor țării aceștia iaste atare adevăr care se bagă de toți în seamă și care din numerarea lor se dovedește. Împutinarea aceasta a poporului are mai multe pricini: fericit m-aș socoti de aș putea ajuta și eu spre prepedirea unuia dintră cele mai mari, care iaste modrul cum să obicinuiască la țară a griji pe betegi. Totuși ni se va îngădui a arăta și celelalte pricini împreună lucrătoare”. Una din cauzele reducerii populației el o vede în serviciul militar („slujba cătânească”), care scoate pe tineri din țară și-i duce în locuri străine, unde uneori mor de gloanțe,

¹¹ Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Dacia, Cluj, 1976, p.141.

¹² *loc. cit.*, ms.rom. 470.

¹³ *Vezi Introducerea* în ms.rom. 470; *Tratatul* și în ms.rom. 511. Toate citatele se dau din *Introducere*.

iar altele se stabilesc acolo și se îmbolnăvesc de trai rău. În cel dintâi caz, el atrage atenția asupra unor primejdii ce ar trebui remediate, deoarece „Slujba cătănescă se împotrivesc împoporirii în mai multe chipuri: întâi pentru că nu se întoarnă atâția oameni în țară, câți au ieșit. Primejdiile și osteneala bățăii, trebile deosebi, beteșugul care se trage din dorul de casă, aeru(l) nesănătos din unele cetăți a Flandriei, Holandiei, Italiei, în care sunt puși spre pază, hrana și beutura rea, beteșugurile din lontru, corhăliile stâng viața foarte multora. Fără de aceea, fuga din cătane, de a căreia urmări întorcându-să se tem, fac ca mulți să se înstrăineze de tot. Alții ieșind din slujbă, devreme ce slujba le-a dat prilej, se așază undeva ce-i îndepărtează de toată întoarcerea.

A doua: de s-ar și întoarce toți, totuși ar pătimi țara pentru nevința lor în ea; pentru că tocma pe aceea vreme nu sunt, în care-s mai harnici a împopori; pentru că vin înapoi după ce și-au pierdut hărnicia prin vrâstă, beteșug, neconținere, pentru că de multe ori de se și căsătorec, pruncii lor, jertfe neregulate a vieții părinților, sunt slabi, moi, betegoși, mor de tineri, au trăiesc nedestoinici de a fi spre folosul societății mai pe urmă, pentru că gustul unei vieți volnice, cu care s-au dedat mulți, îi împiedică să se căsătorească”.

Totuși, el recunoaște că „numărul acelor care poci pribegi în această formă” nu ar trebui să afecteze populația unei țări și că „înstrăinarea aceasta au putut să fie oarecând de trebuință”, gândindu-se, desigur la faptul că armata trebuie să slujească statului. Important este totuși faptul de a fi semnalat situația, deoarece nimeni încă nu ridicase până la el în mod deschis problema tratamentului de care avea parte soldatul român dincolo de fruntariile țării și nici nu-și arătase grija ca acest tineret să poată fi capabil să-și întemeieze familii și să sporească populația țării. Or, un spor de populație era și în interesul monarhiei, dar, totodată și în acela al poporului român care își întărea astfel baza demografică.

A doua cauză de slăbire a bazei demografice a țării el o vedea în emigrare. Se arătau atunci, la început de veac, primele semne ale posibilității de câștig prin comerț și acest lucru îi atrage atenția lui Vulcan. „Alergarea după dobândă” i se pare lui Vulcan primejdioasă, deoarece nu toți au șansa înavuțirii, iar unii sunt îndemnați spre lenevire. Mulți tineri fug de viața de la țară, temându-se de greutatea ei. „Mulțime de tineri se desmântă și pornește pentru că nimenea nu socotește că dintr-o sută nouăzeci și nouă carii s-au fost dus cu el, jumătate au pierit. O parte e ticăloasă și ceilalți

s-au întors neavându-și veșnic alt agonisit fără numai o nedestoinicie a se îndeletnici în țara sa și în chemarea sau statul său cel dintâi”. Vulcan e de părere că această mișcare de populație înspre orașe nu e în avantajul „împoporării”, deoarece „țăranul prășește mai mulți prunci decât care locuiește în cetate și pentru că în cetate pruncii se betejesc și mor mai curând decât pe sate”. Un motiv pentru care respinge orașul este și acela că femeile sunt mai muncite, datorită slujbelor pe care le poartă, și își pierd sănătatea mai ușor. Soluțiile oferite de autor ar trebui să vină prin măsuri luate de stat, care să oprească și să stăvilească „pribegirea”, și prin introducerea de facilități („prin alte daruri”) care să stimuleze rămânerea pe loc și stârpirea boalelor contagioase („enătoare”??).

Vorbind despre grija pentru sănătatea populației, el nu acceptă ca oamenii să se lase ademeniți de „superstiții și prejudecăți”, ci tratați după reguli bine știute și verificate de practică, după sfaturi oferite de medici cunoscuți, precum suedezul dr. Rosen sau austriacul van Switten, „primarul doftor al Mariei Împărate”. Cartea aceasta intenționa să facă să se lepede „grămezile de nebunii și bârfeli” și în locul lor să ofere sfaturi adevărate, căci e scrisă cu intenția de popularizare, „spre folosul compatrioților mei”, cu dorința „să fie o unealtă de casă”, care să se afle „în casa fieștecăruia țăran”, și a preoților din cele 72 de parohii.

Iată ce ne spune autorul despre cei doi: „D. Rosen cel dintâi doftor crăesc în Suedia. Acesta de vreo câțiva ani, crezământul său spre acea l-au jertvit ca să facă cât se va putea mai mult bine țăranilor. El au făcut de s-au curățit calendariile de acele povești proaste de acele întâmplări rari, de acelea sfaturi stricăcioase ale astrologiei, cari în Suedia, ca și aici, erau mai spre sprijinirea prostiei, lesnei crederi, superstițiilor și a prejudecăților cele mai deșarte despre sănătate, boale și despre leacuri. Și a luat pre sine acea osteneală de au scris asupra boalelor țăranilor (...) Cel de al doilea este baronul van Switen, primarul doftor al Mariei Împărate și care au voit a avere grijă a face pentru ostași ce fac eu pentru țărani” În aceste declarații ale episcopului orădean trebuie să avem în vedere o altă trăsătură importantă a scrisului său și anume lupta împotriva superstițiilor. Marea mulțime de leacuri băbești, de boscoane și de tot felul de tratamente primitive locale l-au pus pe gânduri pe prelat, căci din cauza lipsei oricărei asistențe sanitare la țară, mortalitatea reprezenta un procent ridicat, iar tratamentul empiric trebuia înlocuit cu unul bazat pe progresul realizat de științele medicale până atunci. Este subliniat cu precădere rolul doctorului suedez Rosen,

care a întreprins o salutară operație de înlăturare din calendare a tuturor acestor materiale lipsite de suport științific.

Cât privește relația dintre cartea sa și acelea ale celor doi autori numiți de el, trebuie luate în considerație și propriile declarații în această chestiune. Este cartea sa o traducere sau o prelucrare a lucrării medicului elvețian Simon André Tissot în exclusivitate? A beneficiat de sugestiile și sfaturile ce-i puteau veni din parte cărților celor doi medici amintiți? Se pare că Samuil Vulcan n-a transpus mot á mot textul lui Tissot, ci i-a adus unele îmbunătățiri și completări. Iată mărturia sa în această privință: „Deși mare parte a cărții mele am scris-o când mi-a venit a lui la mână, totuși am luat din ea mai multe dăraburi, și, de aș fi avut amândoi aceleași cugete, aș fi prețuit că mai mult bine aș face vestind și împărtășind și dând afară una nouă. Iar dacă el nu a zis nimica despre mai mulți articlieri despre care grăiesc pe larg, fiindcă am grăit asupra mai multor boale care nu intră la socoteala mea și că nu zice nimica despre altele, despre care eu sunt îndatorat a grăi, acele două cărți: a noastre sunt foarte osebite. Încătu-i despre temeiul facerilor, însă îmi țin că în boalele acelea care și eu și el le cercăm, mai tot aceleași prințipuri avem. Eu n-am scris cartea aceasta pentru doftori adevărați. Totuși poate că afară de prietenii mei și alți oarecari ar ceti aceste, poftesc ca să binevoiască a-și cunoaște cutele și să nu mă judece din cartea aceasta ca pe un doftor”.

Intenția lui a fost mai degrabă un de popularizare a unor învățături, „de a fi numai (în) folosul compatrioților mei”. El ține să-și valorifice experiența proprie în această chestiune, deoarece tălmăcirea cărții lui Tissot ocupă doar partea din stânga a manuscrisului, partea din dreapta fiind rezervată unor completări și corecturi ulterioare. Pentru traducerea textului, Vulcan folosește atât alfabetul chirilic, cât și cel latină, iar terminologia medicală suferă unele retușări pe parcurs, constând în înlocuirea unor cuvinte învechite (*noimă, jertfă, nenorocire*), cu altele mai cunoscute, după cum și unele neologisme sunt explicate de autor pentru mai buna lor înțelegere: **apoplexie-gută**, **criminialești-pedepsitoare**, **dietă-modul vieții**, **ficat-secur**, **organe-mădulari**, **vomitoriu-turnătoriu** etc.

După cum se poate vedea, programul sanitar schițat de Vulcan are un caracter luminist notoriu. El este completat cu noi măsuri destinate populației de la sate, măsuri înmănușiate sub titlul comun *Învățătură creștinească pentru slugi, în care li se dă îndreptare cum împlinindu-și cu credință daturile sale să se facă fericiți și să-și ușureze statul său*. Manuscrisul cu

acest titlu (nr. 552 de la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj Napoca), are opt capitole și o introducere, în care se expun rosturile scrierii și se motivează de ce s-a adresat prin ea clasei celei mai de jos a poporului: „Cu voi grăiesc iubiților frați care după orânduiala bunului Dumnezeu trebuie să slujiți altora și să ascultați de stăpân și de stăpână. Vouă vă poftesc eu această cârtică. Pe voi voiesc eu a vă învăța și a vă face destoinici spre starea și chemarea voastră. Vouă vă poftesc eu din toată inima să fiți îndesulați și să aveți pacea inimii și să fiți fericiți”¹⁴.

Ce vrea să fie până la urmă cartea aceasta? Un produs tipic iluminist, făcut să sfătuiască pe toți să se mulțumească cu starea în care se află și cu „sfaturile (pe) care legea le cuprinde în sine de obște pentru toți, lesne vă veți putea sluji spre a vă face fericiți în starea voastră”. Cartea îndeamnă, prin urmare, la respectul dintre stări, la păstrarea păcii și echilibrului dintre ele, deoarece „toți știți cum că slujnica într-alt chip, nu ca stăpână-sa este și trebuie să fie străduitoare, cum că orășanu și meșteru iară într-alt chip nu ca cel învățat e. Pe scurt, fieștecare stare în lume are ale sale reguli și pravile căroră trebuie să urmeze și fieștecare trebuie ori de sine, ori prin altu, povățuit să știe împrejurările și în starea sa mai cu seamă i se cuvine și îi este decât toate mai de trebuință și mai de folos”.

Vulcan are intenția să se adreseze înainte de toate unor oameni nemulțumiți și nefericiți, celor care au suferit dintr-o pricină sau alta de pe urma sistemului. El dorește să-i mângâie și să-i încurajeze, să-i determine să aibă în vedere „fericirea cea de obște” pentru care trebuie să lupte toți, „fieștecare despre partea sa să o ajute și să o sprijinească. Această strădanie necurmată (de) a face bine oamenilor și de a-i mângâia este iubirea de oameni”. Urmează o serie de sfaturi de bun-simț care ar trebui, după părerea autorului, să elimine conflictele sociale și ciocnirile cu stăpânii, ferindu-i astfel de posibile pedepse. În ce constau aceste sfaturi? Iată câteva: a-ți face datoria cum trebuie și cum ne-o cer stăpânii noștri voios și fără împotrivire, „credincios și de omenie”, tăcut și fără a pretinde simbrerie mai bună, căci dacă stăpânii vor fi mulțumiți, o vor mări singuri. În această înșiruire de sfaturi îndemnând la cumințenie, supușenie și respect pentru cele date, există evident un anume conformism, dar el este perfect consonant cu gândirea luministă care a introdus la noi o epocă de petiții și memorii și nu de revoluții și protestatarism. Iluminismul nostru este, la

¹⁴ B.A.R. Filiala Cluj Napoca, ms.rom. 552. Toate citatele au în vedere textul de aici.

fel ca Aufklärung-ul, un iluminism reformist și acest lucru intra perfect în gândirea dominantă a epocii, gândire străbătută de la un capăt la altul de mitul „bunului împărat”. Pe acest împărat voia să-l apere și să-l protejeze și Vulcan prin scrierile sale, încercând să inculce ascultătorilor și cititorilor săi principiul supunerii, al respectului față de norme, față de legile deja instituite.

Ca om al gândirii instituite de drept, Vulcan apără această situație chiar și prin predicile sale. Nu e de mirare astfel că într-una dintre predici va ataca problema mișcării cărvunarilor din Italia. De unde un asemenea reflex pe teren românesc la evenimentele din Italia? Realitatea e că Samuil Vulcan este un om al epocii sale, care nu ezită să atace problemele sociale și politice de mare actualitate cărora le dă nu de puține ori o turnură proprie. Într-una din predici el ia ca exemplu țara Neapolelui unde un grup de oameni „au început și însuși legea a o călca, a nu avea dragoste unul cătră altul, unul pe altul a-l desmenta, unul altuia a pizmui și întru aceea toată lauda a și-o pune”. În continuare, Vulcan își motivează poziția de condamnare a acțiunii lor, arătând faptele cu care nu poate fi de acord: „După ce au început unii întru-ascuns a se aduna laolaltă, a avea societăți în taină și pe ascuns și a se deschilini pre sine de alții și pre sine cărvunari a se numi și a se chema, uitându-și acești oameni de sângele cel mult care l-au vărsat în bătaia cu francii, uitându-și de nevoile care le-au suferit până ce au fost supușii lor și sărăcia la care sosise și voind ca și ei, adecă cărbunarii, să fie domni și poruncitori în țară, voind ca cu sudoarea altora să se îngrașe și după truda altora să se îmbogățească au desemnat o parte din napolitani sau din oamenii care locuiesc în țara Neapolului ca să-și înmulțească domni și să-și mute constituția, să primească constituția spaniolească, care nice nu e cunoscută, de vreme ce numai acuma de curând au scos-o pe limba sa. Pe craiul său l-au oprit, că de aici înainte pravilele sau nu se poate pune, ci numai se plinesc și se țin acele cari le vor pune și le vor aduce ei, iară ei să pună pravile după cum or voi și vor socoti ei. Această a lor îndrăznire văzând-o, craiul lor și cei mai înțelepți dintre napolitani destul le-au grăit să se așeze și precum am luat constituțiunea să o țină de aici înainte”¹⁵.

Comentatorul nu uită să amintească faptul că au fost aduse în discuție și unele înlesniri, precum „supușii săi prin porție să nu îngreueze”, „în deregătorii au pus oameni caznici și drepți” pentru ca „oamenii în țară

¹⁵ Samuil Vulcan, *Predici*, ms. rom. 731, de la B.A.R. Cluj Napoca.

să aibă năravuri bune”. În cele din urmă, Vulcan ține să informeze publicul nostru că lucrurile au intrat acolo în normal prin contribuția ostașilor austrieci (numiți „ostașii noștri”) care ar fi fost primiți acolo ca niște eliberatori, când, în realitate, erau niște trupe de ocupație. Iată relatarea lui Vulcan: „norodul au aruncat armele, au primit pe ostașii noștri cu brațele deschise, ca pe niște prieteni și mântuitori ai lui desupt nelegiuita putere a cărbunarilor; le-au dat de toate ce le-au trebuit, ba, de bucurie, noaptea orașele cu făclii și cu lumini le-au luminat și toate au făcut spre a-și arăta bucuria că din mâna cărbunarilor i-au mântuit”. Și, la sfârșit, aflăm și motivul predicii sale pe această temă: recomandarea Curtții să se serbeze în toată împărăția această „îvingere fără sânge”. „Această îvingere fără sânge voiește Înduratul, Împăratul nostru, ca să o serbăm și să o prăznuim”.

Ascultător obedient al poruncilor și recomandărilor de sus, Vulcan se dovedește în cele mai multe dintre lucrările sale. El este tipul de învățat care ia aminte la nevoile statului, la bunul mers al treburilor obștești, la problemele comunității, sfătuindu-și semenii să trăiască în respectul pentru legi, și nu încurajând răzmerița, încercarea de a-și face dreptate pe cale personală. Nu va fi de acord, din principiu, nici cu revolta cărbunarilor, căci asemenea ridicări de norod nu se sfârșesc niciodată bine, ci într-o baie de sânge. E de preferat, în concepția lui, parlamentarismul, negocierea doleanțelor, specificând înlesnirile pe care le-au obținut cei din Neapole („supușii săi prin porție [dare –n.n.] să nu se îngreuneze”). Nu trebuie pierdut de asemenea din vedere că în lucrarea *Învățăture creștinești pentru slugi*¹⁶, chiar dacă recomandă oamenilor simpli să-și slujească stăpânii cu devotament („Slujește cu mijloace cuvincioase pe stăpân ... ca să nu aduci lui rău ...”; „nu dați nici o pricină stăpânilor să se scornească și să se plângă”), nu trece cu vederea nici obligațiile stăpânului cu privire la un trai decent, și asigurarea unei hrane corespunzătoare și îndestulătoare pentru întreținerea sănătății celui care slujește: „Pentru hrană sănătoasă și întreaga măsură cât să se poată sătura, trebuie să aibă fietecine și este foarte de trebuință spre fericirea lui, pentru că altmintirile nu poate trăi și fi sănătos, ori și care este puterea și sprinteneala toată”¹⁷.

Vizitațiile canonice erau pentru Vulcan un prilej nimerit de a controla starea de lucruri de la fața locului. El stătea de vorbă cu poporul, îi asculta plângerile, lua seamă la modul cum preotul și învățătorul de țară și-au

¹⁶ Ms. rom. 552. Toate citatele următoare se dau după acest ms.

¹⁷ *Loc .cit.*

îndeplinit obligațiile, care este situația dărilor, știința de carte a pruncilor, situația boalelor și epidemiilor. Iată-l fixând câteva asemenea obiective într-o cuvântare la o vizitație canonică întreprinsă de el într-una din parohiile eparhiei sale: “Am venit, precum zisei, să vedem cum vă aflați, încât este despre cele sufletești: în ce stare adevă vă este fericirea, cum se află vesmintele cu care preotul slujește, cum se cheltuiesc veniturile bisericii; cum își plinește preotul datoriile chemării sale; cum vă slujește sfintele taine și alte slujbe bisericesti, cum însemnează botezații, cununații și morții; cum însemnează poruncile împărătești și ale noastre și cum le ține și el și voi; cum vă învață ca să știți și să credeți cele ce Cristos Mântuitorul, Învățătorul și Puitorul Legii noastre ne-au descoperit și cele ce a le face ne-au poruncit; și cum se nevoiește ca să-nvețe, precum poruncile ce plac lui Dumnezeu; cum îl ajutați și voi ca să poată sta de învățătura noastră și a pruncilor noștri. Așisderea în ce stare se află școala, învățătoriu(l), cum învață pruncii; cum ajutați pe învățătoriu(l) pruncilor voștri și îl împuteriți ca să poatăși el sta și avea vreme să învețe pruncii voștri. Cum se folosesc pruncii voștri cu vărsatul cel mântuitor, ce îl chem, iubiților fii, vărsatul mântuitor, căci dintru o sută de oameni de abia patru scapă de n-au vărsatul cel firesc. Și, după cum au luat seama doftorii și au însemnat lucrul, dintre cei ce se și scoală și se vindecă de vărsat, [mulți] rămân șchiopi, orbi, ciungi, schimonosiți în față și sluiți într-alte mădulare a trupului. Iară cei ce-și ultuiesc vărsatul cel de vacă, nu numai nu mor, ci încă rămân și întregi și nestricați, ba nece nu se bolnăvesc de vărsatul de vacă ultuit. Ci numai a noua zi simt puțintică schimbare în trupul său. Nimeni de vărsatul cel ultuit de vacă nu moare. În Anglia, într-un loc, au adunat o mie de prunci și la toți au ultuit vărsatul cel de vacă. Și dintre acea mie de prunci, neceunu(l) n-au murit. Nece unul n-au mai avut vărsatul cel firesc, nece unu(l) n-au rămas slut și schimonosit; și putem cu drept și întru adevăr zice cum că de s-ar ultui vărsatul cel de vacă, în toți pruncii, ar pieri și s-ar stinge vărsatul cel firesc în toată Europa. Unde de opt sute de ani, de când au început aicea în Europa a se ivi, multe milioane de prunci și de oameni au ucis și au sluit.

Acestea, iubiților întru Christos, ai mei fii, și de acestea am a cerca acum aicea la voi și a vedea cum sunt și cum se află! Și de ce s-ar întâmpla ca să gădesc oareceva lucru a fi precum nu s-ar cuveni, și precum n-aș voi după datoria și după puțința mea precum a socoti că va fi mai bine, voi spune, voi îndrepta, și voi îndetori lucrul amintit să-l îndreptați, să-l faceți și să-l întocmiți cum veți putea mai bine.

Însă ca cei ca voi a umbla în lumină veți pofti ca cu prilejul cercării acestiia și eu ca un părinte al vostru încai în scurt să vă aduc înainte și să vă spun cum trebuie să fie religia voastră, cum adecă trebuie să orânduți curgerea vieții voastre ca să umblați în toată calea care au poruncit-o vouă Domnul Dumnezeu vostru, ca să fiți lui Dumnezeu plăcuți și să lucrați (la) mântuirea sufletelor voastre. Drept aceea, cu Puitoriul Legii noastre, cu Domnul nostru Isus Christos și eu vă spun și vă zic, cum că de voiți să intrați în viața, de voiți adecă să vă fie bine și în viața aceasta și în ceialaltă și de voiți ca Dumnezeu să vă fie îndurat și milostiv, **țineți poruncile!**¹⁸

„Ținerea poruncilor” este, după Vulcan, cea mai însemnată dintre îndatoririle obștei sale, fie că e vorba de „porunci” ale statului, fie ale credinței. În acest discurs el pune accentul pe latura pragmatică, pe problemele cele mai importante cu care se confruntă comunitatea sătească, încercarea de a le aduce speranță de îndreptare. El nu lasă necercetate aspectele bunei conviețuirii și bunei înaintări a oamenilor de la țară, oferindu-le scut în fața abuzurilor, minciunilor, superficialității. Nu pierde ocazia să facă publicitate metodelor științifice medicale de tratare a vărsatului, fiind convingător în tot ceea ce spune. Din fragmentul citat reiese că Samuil Vulcan nu neglijează deloc această cale a apropierii de popor, calea prediciei, a didahiei, cale pe care și alți prelați, dinaintea sa, au folosit-o cu succes, dacă ne referim numai la Antim Ivireanul, Gherasim Clipa, protopopul Petru Maior și alții. Faptul că și-a păstrat cele mai multe din predicile și cuvântările rostite cu diverse ocazii este o dovadă că autorul ținea la ele, că genul nu era în concepția lui o simplă întâmplare.

Discursul iluminat al lui Samuil Vulcan este discursul unui credincios, al unuia care vede în credință o cale de mântuire, un mod de a fi întru Hristos. De aceea spune în **Predicile** sale: „Precum fiștecare din noi de ar lua seama la curgerea vieții sale, de ar cerca și ar ispiti cele ce în viața lui i s-au întâmplat spre plăcere și cele ce i-au pricinuit neazuri și supărare, ar afla cum că Dumnezeu este cel ce pe om îl chivernisește”.

El ține totodată să atragă atenția că cei care învrăjmășesc poporul pe criterii de religie comit o mare greșală, deoarece nici o religie nu este superioară alteia și nu numărul credincioșilor este cel care hotărăște justețea uneia sau a alteia, iar obiceiurile și practicile uneia sau alteia nu pot fi mijloc de defăimare: “să nu credeți hulitorilor și defăimătorilor

¹⁸ S. Vulcan, *Predici*, ms.rom. 731, f.40.

care zic că noi uniții ne închinăm la scăpătat, ne închinăm la Apus dar nu la Răsărit, că și cei neuniți că noi fiilor nu ne închinăm nici la ceruri, nici la Apus, ci ne închinăm lui Dumnezeu. Așisderea nu credeți defăimătorilor și hulitorilor Sfintei Uniri când zic că noi credem în papa sau în patriarhul de la Roma, căci deși este patriarhul Romei roman ca și noi, deși după rânduiala și așezământul care le-au făcut în soboare sfinții părinți, între patriarhi, adică al Țarigradului, al Alexandriei, al Antiohiei și al Ierusalimului, mai întâi pe scaun șezătoriu, deși are mai mare putere, totuși știm că este și el ca un păcătos, este pățimaș și poate greși și prin soboare se poate judeca”.

Aici Vulcan atinge o problemă mult discutată de către ceilalți reprezentanți ai Școlii Ardelene sub numele de “nemâstnicia Papei”, prin care și capul bisericii trebuia să dea seama de faptele sale, ca oricare dintre oameni.

Buna rânduială a vieții tuturor e dată de ținerea bunei rânduieli de către fiecare, după starea și după învățătura lui, una fiind cea a orășeanului și alta cea a săteanului „Pe scurt, fieștecare în lume are ale sale reguli și pravile căroră trebuie să urmeze și fieștecari om trebuie ori de sine ori prin altul povățuit să știe ce în împrejurările și în starea sa, mai cu seamă i se cuvine și îi este pe cât toate mai de trebuință și mai de folos” (*Învățătură creștinească pentru slugi*). O altă idee expusă aici de Vulcan este aceea a legăturii dintre cărturari și popor. Așa după cum poporul este chemat să respecte legile și să fie „oameni de treabă”, așa cei care îi conduc au datoria de a-i învăța cum să se poarte, de a-i sluji în permanență cu sfatul lor, deoarece: „Voi, iubiții mei fii, nu toți aveți prilej, nici nu aveți totdeauna vreme ca să vă gândiți cum se cuvine despre lege și despre datoriile voastre sau să socotiți bine ce poștește de voi bunul Dumnezeu”. Datoria preoților este de a le arăta calea spre mântuire, spre o viață morală căci înaintea lui Dumnezeu toți sunt bine primiți când fac bine, iar cei săraci și umili „înaintea lui Dumnezeu mai mult este vrednic decât cei mai mari împărați” calea izbăvirii și a pocăinței fiind deschisă pentru toți: „Fără voi cei care până acum ați fost așa de nenorociți de ați fost răi și prin purtarea voastră cea rea v-ați agonisit neodihnă, scârbă și supărare, și ați făcut de ați fost în gură la alții, voi veți vedea cum că trebuiește să umblați pe altă cale de voiți a fi îndestulați și fericiți! Voi fiți învățați cum că calea care în numele Mântuitorului nostru I. Hr. vi-o sfătuiesc, este calea cea mai bună”. „Pe scurt – conchide el – trebuie fericire cea de obște sau ca tuturor, și

fieștecăruia deosebit, încât îi este cu neputință după starea sa să-i fie bine dimpreună, adecă toți, și fieștecare după partea sa să o ajute și să o sprijinească. Această strădanie necurmată a face oamenilor bine și a-i mângâia este **iubirea de oameni**". Un rol important acordă el educației celor tineri căci cu mult mai importantă este cumpătarea a avea copii bine-crescuți, roada cea dintâi din pomul vostru". Grija pentru buna creștere a tinerilor trebuie să fie continuă, deoarece influențele din afară multe și de toate felurile („pomul vostru este supus primejdiilor vremii”). Ele sunt comparate de Vulcan cu o furtună, cu o „volbură”, care poate smulge din pământ „lucrul mâinilor noastre”. Influențele rele trebuie combătute permanent și cu multă grijă, deoarece după “După ce au început tânăra mlădiță a crește strâmbă, nu lesne puteți face cotorul ei să fie drept, tocma așa de cu anevoie se întoarce fecioru sau fata pe calea bunății după ce din vina noastră s-au depărtat de la ea.”

Samuil Vulcan apelează aici la o întregă gamă de procedee oratorice de mare efect pentru a influența și a convinge publicul ascultător. Ca Antim Ivireanu de odinioară, arta sa capătă nu de puține ori o vibrație poetică certă, epitetul ornant și comparația meșteșugită ieșind bine în relief, precum în acest caz: „Inima tinerilor este asemenea țarinei bune în care pământul e moale și puhav în care poate omu semăna ce vrea, însa inima tânără este un loc plin de pietri unde anevoie se poate băga sămânța în pământ”.

O puternică tentă demofilă străbate aceste luări de poziții ale lui Samuil Vulcan. Fără doar și poate, episcopul orădean este unul dintre cei mai atașați de popor, dintre cei care dau importanță în mod deosebit păturilor oropsite ale neamului său, slujilor cum le spune el, încercând să aducă un cuvânt de mângâiere și speranță de mai bine. Motivul îl expune la începutul cărțuliei sale *Învățătură creștinească pentru sluji* „Să nu vă pună la mirare această voie a mea, să nu vă mirați cum că eu voiesc să fac aceasta. Până acum cu adevărat încă nici un alt învățat nu s-au jertfit privirile și strădania sa numai vouă singuri. Iară aceea cu bună samă nu s-a întâmplat, pentru că voi și starea voastră n-au fost băgată nici într-o samă sau doară pentru că nu s-au socotit a fi lucru vreadnic ca vreun învățat să privească și să scrie pentru voi, ci pentru aceea că s-au crezut a vă ajunge învățătura legii, care se dă deosebită tuturor oamenilor”.

Pe aceeași linie a interesului pentru „fericirea de obște”, se înscrie și cea mai importantă dintre lucrările sale rămasă în manuscris. E vorba

despre cea intitulată *Omul moral*¹⁹, în mod cert o traducere după o lucrare franceză sau germană, având în vedere modul elevat al formulărilor, ideatica și, de fapt, întreaga concepție și construcție a cărții. Traducerea are 44 de capitole și tratează problema omului social și a modului în care el trebuie să se comporte spre a-și merita pe deplin numele de fiu al patriei. În acest scop trebuie cultivat moralul, dar cultivarea lui nu se poate face la întâmplare, ci după anumite reguli și metode, deoarece „de vrei să intru în jug, dă-mi îndemnuri care să mă îndatorească a intra în el”. Raportul dintre religie și morală e bine definit, lăsând fiecăreia un câmp de acțiune propriu: „Religia noastră ne învață cum că Ziditorul au învățat pre om pe care l-au făcut. Dar că mai bine să cunoaștem firea omenească, fiecare e slobod a depărta de la el mijlocirile peste fire cu care l-au fost ajutat”.

Dacă primul capitol are mai degrabă rolul de a ne introduce în problematica lucrării (*Primele începuturi a moralului rău cunoscut*), cel de-al doilea tratează deja problema *Omului sălbatic*, a omului singuratic, care a evoluat de la început spre asociere, deoarece „nime n-a văzut vreo țară unde oamenii să trăiască despărțiți”, familia și statul având rolul de a apropia pe oameni, prin ideea dreptății și a moralului: „În societate, omul nu e mai mult asemenea sălbatecului singuratec despărțit. Omul social își pierde puterea și își agonisește simțire (...). Tot omul care trăiește supt chivernisire este a se numi cetățean pentru că se împărtășește de tichnele cetății, adecă a trupului societății ...” „Cetățeanul e tare pentru că toți care-l înconjoară îl sprijoană”. El purure încearcă „a se năzui spre binele de obște, pentru că de acest bine se ține și cel particular”. Ca forme de guvernământ sunt amintite monarhia și republica, în aceasta din urmă „folosul de obște, bunul lucrului public e adevăratul temei al chivernisirii”.

Avem de-a face aici cu înțelegerea sentimentului solidarității ca o formă de acțiune a individului împotriva răului, conceptul de societate, presupunând recunoașterea unei viziuni unificatoare a unor solidarități umane dispuse să se conserve și să se perfecționeze prin legi bine chibzuite sau prin forme de stat capabile să asigure nu numai protecția indivizilor, dar și prosperarea lor. Gândirea secolului al XVIII-lea este una politică, spunea Pierre Chaunu, având în vedere că statul își asumă acum toate responsabilitățile cu privire la soarta individului prin acel contractualism instituit între domn și supus. În acest context și religia devine o formă de

¹⁹ S. Vulcan, *Omul moral*, în ms.rom. 561 la B.A.R. Cluj Napoca. Toate citatele următoare se dau după acest ms.

promovare a intereselor statului, așa după cum arată și Samuil Vulcan în capitolul 11 intitulat *Religiunea*: „Mi se pare că aici este locu de a gândi despre religione pentru că ea se ține în tot locul de chivernisire și e legată de sistema politicească a punerii de legi. Că trebuie să fie în mâna puterii chivernisitoare nici nu trebuie să aibă alt scop fără numai să întărească pe cetățeni în datoriile sale. Atunci lucrul este o parte a acelorași datorii și e de trebuință societății (...). Toate religiunile sunt întemeiate pe credința unui dumnezeu, toate au scopul folosul omenesc.”

Aceleași concepții melioriste despre realizarea binelui și fericirii pe pământ, scopul suprem al existenței umane, i se subsumează și ideea potri- vit căreia: „Fericiți sunt oamenii ce sunt de folos statului” și că acest lucru îl fac „din îndemnul naturei”. „Datoria este ca cetățeanu să fie de folos societății. N-ajunge ca el să se ferească să nu facă nici un rău altora, nici o călcare de lege. Ci se cuvine ca el să facă tot binele care-l poate, ca după putință să i se ivească (...). Cel ce nu lucră nemica, nu e vrednic să aibă parte de folosurile tichnelilor statului societății”. Nu sunt agreeți însă acei care adună averi pentru îmbogățire personală pe căi ilicite, defavorizând pe alții, „Nedreptatea făcând, înșelând, răpind, bătând, deplasând îndatori- ților, respind averile pupilelor săi”. De asemenea, recomandă „să ne ferim ca să-ntreacă facerile noastre de bine prețul averilor noastre, căci având societatea folos ca fieștecare cetățean să trăiască (și) să se țină și fiindcă pe nimene nu poate mai bun păzitoriu decât pe sine însuși fieștecare a fi ...”. Aci citează opinia lui Puffendorf despre mecenați și adaugă: „Batăr de a fi asemenea acelor pământuri roditoare care multă roadă aduc decât într-însele s-au semănat”. În continuare este criticată avariția, asemănându-l pe lacom cu un om cu inima împietrită, pe care „desfătărilor nu-l pot mișca, lacrimile nu-l pot muie ...”. Între aceste patimi include și luxul, beția, risipa, condamnând atât pe bogatul care nu ia seama la cel lipsit, cât și pe săracul care își lipsește familia de cele trebuitoare traiului zilnic. Se recunoaște că: „Mulți oameni se află care nu au alte averi fără numai roada ostanelilor sale”, dar în fața suferințelor trebuie să ne înarmăm cu răbdare, deoarece nimic nu este veșnic pe lumea asta. „Durerile cele grele nu țin îndelung, timpul care e între ele este timpul fericirii pentru acela care pătimește. Așa toate sunt amestecate în viață; tot ticălosul are mângâierile sale. Au durerea este de a se putea suferi, zice Seneca” etc. Totul e ca omul să aibă omenie, căci trăind după natură, nimenea n-ar fi sărac, deoarece cel ce nu e îndestulit cu averea sa e sărac și mișel. El poate schimba scopul personal

cu acela colectiv, deoarece: „Mi se pare că omul care-și urgisește viața sa numai pentru aceasta și-o urgisește, ca să nu se simtă a trăi și a fi de folos. Însă de cumva moartea noastră ar fi de folos concetățenilor noștri, datori suntem cu statornicie a o suferi”. Tot astfel și atunci când ne-o cere patria.

După cum se vede, *Omul moral* este o chintesență de precepte luminiște. De la teoria dreptului natural la pragmatismul reformismului și al modelului ideal, autorul stăruie asupra principalelor probleme care frământă societatea luministă a veacului al XVIII-lea și se străduiește să dea răspunsuri la marea lor majoritate. E vorba aici și de unitatea corpului social în jurul monarhului, aducerea în discuție a datoriilor fiecărei părți pentru buna funcționare a mecanismului statal. Acceptând diferențierile sociale ca un dat imuabil, autorul pune accentul pe educația cetățeanului, pe moralitatea lui, deoarece e convins că „omul moral” poate înfrunta altfel destinul și poate să-și asume altfel condiția de ins social. Se are în vedere recunoașterea și susținerea tezelor despre monarhia luminată, în măsură să corespundă idealului politic luminist de a asigura „binele comun”, „fericirea cea de obște”, cu condiția ca „datoria de obște” să fie respectată de către toți.

Din cele expuse până acum se degajă ideea că Samuil Vulcan a fost un cărturar cu vederi largi, cu un suflet generos, aplecat îndeaproape la suferințele și doleanțele celor din jurul său, implicându-se în majoritatea acțiunilor referitoare la starea social-politică a Crișanei din acei ani și chiar la acțiuni mai vaste, care depășesc cadrul strict regional. Urmaș al lui Darabant la scaunul episcopesc greco-catolic al Oradiei, Samuil Vulcan a continuat politica acestuia de lărgire a drepturilor pentru populația română din zonă, pentru sprijinirea școalelor și tipărirea de cărți. Întrucât în perioada studiilor sale la Viena a fost profesorul de limba română al împăratului, el a dobândit un oarecare ascendent la curte pe care l-a folosit cu abilitate în lunga și prodigioasă carieră episcopală (1806–1839), primind nu de puține ori misiuni dintre cele mai diverse, între care și aceea de a refera în chestiunile confesionale ale imperiului. Situația lui s-a întărit și mai mult în timpul războaielor napoleoniene, când a sprijinit politica Curții în domeniul recrutărilor pentru armată, sub oblăduirea sa apărând la Oradea mai multe manifeste antinapoleoniene, redactate de Ioan Corneli. În 1809, el echipează pe cheltuială proprie 20 de soldați și o găzduiește timp de o jumătate de an la Oradea, în palatul său episcopal, pe arhiducesa Maria Beatrice, care se refugiase din pricina ocupației franceze. Tot acum, el

trimite o *Vestire* sub formă de ordin circular către parohii, cerând muncă de educație pentru înrolarea flăcăilor la oaste. De asemenea a făcut donații către spitalele locale, a ridicat numărul școlilor care funcționau în districtul Oradiei.

Reședința sa a fost cercetată în acest timp de numeroși cărturari români, ei mai mulți aflați în conflict cu episcopul greco-catolic de la Blaj, Ioan Bob. Legături mai strânse cu acești prelați s-au stabilit în decursul anilor 1790–1791, când la curtea lui Ignatiu Darabant s-a redactat *Supplexul*, Oradea fiind atunci gazda celor mai de seamă ai neamului între care neunitul Ioan Piuaru Molnar și uniții Gh Șincai, Ioan Para sau Budai Deleanu, cu acesta din urmă fiind coleg la Liov. Atunci când vine în țară, Budai Deleanu îi vizitează familia la Blaj și restituie acesteia banii împrumutați de episcop. Totodată Vulcan are relații strânse cu corifeii Școlii Ardelene, Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior, pe care îi recomandă să ocupe funcții de cenzori și corectori ai cărților românești la Buda și care se bucură de sprijinul său în cumpărarea și răspândirea cărților românești tipărite de ei. A dirijat de asemenea munca de elaborare a *Dicționarului de la Buda*, muncă în care au fost implicați mai toți cărturarii de frunte ai neamului, ca Samuil Micu, Ioan Molnar Piuariu, Gh. Șincai, Petru Maior, Vasile Coloși, Ioan Corneli, Ioan Teodorovici, Al. Teodori, Ștefan Köröși sau Ioan Budai Deleanu. A conlucrat cu bune rezultate cu fruntașii vieții religioase greco-neunite, sprijinind acțiunile lui Moise Nicoară de a emancipa biserica românească de sub autoritatea sârbească și a numi un episcop român la Arad. Când Gr. Obradovici, inspectorul școlilor românești din Banat, e înlocuit cu Luca Kengelaș, Vulcan opinează că s-a făcut un mare pas înapoi, căci noul venit “nu cu mult tare se pricepe cătră trebile scolastice ca către vorba românească pe care puțin o cunoaște, pe când Obradovici e bărbat harnic de oficiul său, vorbește mai multe limbi; pentru uzul tinerimii române a tradus și nește cărți de limba română și e renumit ca editor de cărți scolastice”.

Acțiunea ortodocșilor își găsește sprijin și prin formularea unor puncte de vedere clare în câteva din problemele aflate în dispută, cum ar fi „ca pentru română în toate locurile să se denumească episcopi de națiunea sa”, și ca fără deosebire, atât la greco-catolici, cât și la ortodocși, să se introducă calendarul gregorian. A căutat apoi să impună folosirea literelor latine peste tot și să sprijine înființarea de școli.

O grijă deosebită a acordat episcopul orădean dezvoltării patrimoniului de carte rară și manuscrisă. A obținut de la Șincai un exemplar al *Cronicii*

sale, pe care l-a dat la copiat în vederea tipăririi sale într-o colecție proprie, care, din păcate, a fost torpilată de episcopul sârb de atunci. A încercat să-și pună în aplicare planul prin intermediul lui Al. Gavra de la Arad, căruia i-a cedat și o parte din manuscrise. Dacă ideea tipăririi pe cont propriu de cărți în folosul neamului românesc n-a avut sorti de izbândă, în schimb opera de colectare a manuscriselor a înregistrat an de an rezultate dintre cele mai fericite, biblioteca Episcopiei greco-unite din Oradea adunând de-a lungul timpului o colecție de manuscrise impresionantă, fără cercetarea sistematică a căreia nu poate fi cunoscută în adevărata ei valoare mișcarea iluministă din Transilvania. Colecția aceasta dă seama despre existența în preajma lui Samuil Vulcan la Oradea a unei grupări de cărturari de cea mai aleasă stirpe, lucrători pe varii terene ale sectorului cultural: istoric, filozofic, religios, pedagogic, literar, didactic, moral, medical etc. Amintim doar numele unora dintre cei care au tipărit cărți sau au lăsat în urma lor manuscrise, precum Ioan Corneli, Nichita Horvat, Iacob Aron, Gheorghe Fărcaș, Simion Bran, Simion Maghiar, Ștefan Ching, Ioan Alexei, Nicolae Borbala, Teodor Aron, Moise Sora Noac, Mihail Munteanu, Vasile Ghergheli de Ciocotiș, Ioan Pechata, Alexandru Dobra, Laurențiu Copolcean, Dimitrie Covaci. Scrierile acestora au rămas până azi necercetate și nepublicate, cum ar fi: *Scurtă descriere a diezezei Oradiei, Psalmi și rugăciuni* de Gh. Fărcaș, *a Istoria bisericească Testamentului Vechi și Nou* tot de Gh Fărcaș, *Congestarum e variis auctoribus de variis materiis scribentibus phasium 1780–1781*, *Historia ecclesiastica Novi Testamenti, 1783*, *Inclytum Regiae Tipografiae Officium, 1807*, *Animadesationes Ortografia Latino-Valachica* de Ioan Corneli, *Memoriale* de Iacob Aron, *Antologia Rommanam* de Ioan Pechata, *Istorie despre începutul românilor* de Moise Sora Noac, *Tratat de istorie bisericească* de Al. Dobra, *Gramatica românească* a lui Simion Maghiar, *Prolegomena philosophiae* de Nicolae Barbola etc.

Gh. Fărcaș, pe care l-am citat primul, a fost multă vreme canonic episcopal, dobândind o frumoasă bibliotecă și remarcându-se printr-o serie de scrieri erudite, rămase din păcate în manuscris. Una dintre acestea se intitulează *Istoria bisericească a celor trei veacuri dintâi* (1789) în care își propune să arate “câți bărbați învățați cu faptele sale au luminat și sprijinit biserica în veacurile acelea; voi pune înaintea pe scurt cu ce învățături creștinești și în ce evlavie petrecea vremea vieții sale creștinii de atunci”.

Alături de el își fac intrarea în viața științifică și alți cărturari din generații mai tinere, cum ar fi Paul Bereghi, Alexius Potsy, Basiliu (Vasile)

Kövary, Gregoriu Kövary, T. Kövary-Chioreanul, Theodor Roșu, Ioan Szabo, Vasile Erdely ș.a. dintre care unii activează la Beiuș, dar țin evident de școala creată și condusă de Samuil Vulcan. Dintre toți aceștia merită să-l amintim pe Teodor Kövary cu manuscrisul unui *Dicționar latin-român-maghiar-german*, dar, mai ales pentru o încercare de *dicționar mitologic*, o idee destul de rar întâlnită pe vremea aceea. Conceput ca un *Apendice de cuvinte istorice și mitologice* la lexiconul său, acest *Dicționar* vrea să ofere, în ordine alfabetică, explicații despre principalele personaje mitologice, începând cu Abanties, Abaș, Abdera, Abella, Aborigenes, Absyntis, Abysus, Abyla, Academie, Acalanthis, Acarnanes, Archeus, Acheron etc. până la Vulcanus și Zeus.

Pentru a înțelege cum e conceput acest dicționar interesant și original pentru vremea aceea, vom oferi câteva exemple:

Abanties – nume gentilic, fiul lui Abante, mai ales despre Acneziu și Perseu;

Abas – antis, s.m. numele a lor mai mulți bărbați dintre care mai renumiți au fost
1. Regele din Argus, tatăl lui Acsiniu, moșul lui Perseu 2. Un luptător grec al cărui scut cu ocaziunea ocupării Troei, dobândindu-l Aenea, acesta l-a ucis;

Abdera, ae s.f. cetate în Tracia, locul nașterii lui Pitagora;

Abella, ae s.f. cetate în Campania, acuma Avella Vechia;

Aborigenes, nus s.m. pl (aborigo) Acel soi de popor care în evul vechi a strămtorit afară pe siculii din Lațiu, străbunii romanilor, de la care au erezit tot ceea ce în limba lor nu este de origine grecească;

Absyntis, itis, s.f. insulă în Marea Adriatică, astăzi Osenö;

Absyntus, e, s.m., fratele Medeei;

Abysus, i s.f. 1. Cetate în Asia Mică, 2. Cetate antică în Egipt;

Academic, ae, s.f. (=Akadynia) Academie, gimnaziu (dumbravă, prevăzută cu intrare; ambite; locuri de preumblare și șezut) nu departe de Atena. Și-a luat numele de la eroul Akademos. Și fiindcă Platon de comun a îndătinat a locui aici, cuvântul acesta adeseori înseamnă filosofie și pe aseceii lui. De la academia ateniană s-a numit: a) Dumbrava din Ierusalim b) posesiunea din Campania de lângă Puteola unde a scris academicele sale: De aici *academicus*, azi *academic* (după diferitele înțelesuri ale cuvântului);

Vulcanus, I s.m. Fiul lui Jupiter și al Junonei, bărbatul Venerei, zeul focului numai într-atâta, încât acestuia este de lipsă spre elaborarea metalelor și spre continuarea altor măestrii; așa dară este zeul industriei manuale. De aci la poeți = foc. De aci Dionisos, azi Lemnos, care a fost sacrat lui Vulcan.” etc.

Manuscrisele acestea au fost adunate și păstrate de S. Vulcan în biblioteca sa, constituind o veritabilă comoară de înțelepciune și știință. Pe lângă ele, Vulcan a adunat o mulțime de cărți rare și prețioase, al căror număr a crescut an de an. Dacă în 1830, biblioteca sa număra cca 1574 de volume din care 1457 în limbi străine, în 1862 ea atinge cifra de 2324 de titluri cu 3480 de volume.

Aceste cărți au fost citite și consultate de el și de clericii din anturajul său, dar au fost puse la îndemâna celor care doreau să se informeze într-un domeniu sau altul, el transformând locul bibliotecii episcopale într-un fel de bibliotecă publică. Se păstrează astfel de atunci o listă cu cărțile citite și împrumutate, dovadă că ne aflăm în fața unui act de cultură cu profunde reverberații. Acest fapt, ca și cele de care am vorbit mai sus îl așază pe Samuil Vulcan printre cei mai mari deschizători de noi orizonturi culturale din câți a numărat epoca luminilor la noi. El reprezintă în cel mai înalt grad iluminismul ideologic, activismul cultural și social, în timp ce iluminismul literar își găsește în persoana lui Dimitrie Meciuc întruchiparea lui cea mai adecvată. S. Vulcan a fost un strălucit mecena, un om cu suflet larg, de o bunătate excesivă, lucru care s-a repercutat și asupra imaginii pe care el a lăsat-o contemporanilor și posterității, fiind cărturarul epocii căruia i s-au cele mai multe versuri omagiale.